

## دلایل عقلانی جهانی بودن قرآن کریم از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی

سیدآصف کاظمی \* | سیدرضا انوری \*\*

### چکیده

قرآن کریم کتاب آسمانی جاودانه و جهانی است که از ناحیه خداوند برای سعادت و هدایت انسان بر آخرین پیام‌آور الهی فرستاده شده است و تا پایان جهان مادی و برپایی قیامت، هدایتگر بشر خواهد بود. این معجزه جاوید از ویژگی و صفت جهان‌شمولی و جهانی بودن برخوردار و با گردش روزگار دچار کهنگی و بطلان نخواهد گردید. هدف از پژوهش حاضر، بررسی دلایل جاودانگی و جهانی بودن قرآن کریم از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی به‌عنوان فقیه بزرگ و مفسر نام‌آور قرآن کریم است. متن حاضر با توجه به آراء و دیدگاه‌های ایشان، از منظر درون دینی و با رویکرد تحلیلی، کوشیده است به این پرسش پاسخ دهد که ایشان چه دلایلی را برای جهانی بودن قرآن کریم مورد بررسی قرار می‌دهد؟ با توجه به هدف و پرسش فوق، با استفاده از روش تحقیق اسنادی به بررسی موضوع پرداخته و به این نتایج رسیده است که از دیدگاه ایشان علاوه بر بسیاری از آیات قرآن که بر جهانی بودن آن دلالت می‌کند، ویژگی‌های مانند فطرت‌گرایی و زبان فطری قرآن، ارج نهادن به علم و عقل، جامعیت و فراگیری مضامین قرآن، عمومیت خطابات قرآنی، جامعیت معرفتی، تناسب با عقل بشری، هدایت دائمی، عدم محدودیت زمانی و مکانی، عدالت‌گرایی، کرامت الهی انسان، ارزش‌های الهی فراگیر و انسانی و عصمت و عدم تحریف قرآن را نیز می‌توان نمونه‌هایی از دلایل عقلی جهانی بودن قرآن کریم است.

### کلیدواژه‌ها

جهانی بودن، فطرت انسانی، عدم تحریف، رسالت جهانی، تناسب با عقل بشری، عمومیت خطابات، عدالت، جوادی آملی.

\* دکتری تاریخ معاصر جهان اسلام و استادیار مدعو مجتمع آموزش عالی تاریخ، سیره و تمدن اسلامی. قم، ایران. (kazemi.asef@gmail.com)

\*\* دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث جامعه المصطفی العالمیه. قم، ایران.

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶)

## مقدمه

قرآن کریم وحی نامهای الهی کتاب هدایت همگانی و جهانی است که برای هدایت نظری و عملی انسان در همه‌ی عصرها آمده است و از این حیث با ویژگی ابدیت برای تمامی بشریت نازل شده است. فطرت گرایی، حاکمیت ارزش‌های الهی، امت واحد، قانون و حاکمیت واحد، کرامت الهی انسان، رسالت جهانی رسول گرامی اسلام، ارج نهادن به عقل و علم و عصمت قرآن و عدم تحریف از ویژگی‌های جهانی قرآن هستند. قرآن، رسالت خود را جهانی و هدایت کل بشر دانسته و پیام‌های و حیانی خود را به منطقه و قوم و نژاد خاصی محدود نمی‌سازد. جهانی بودن قرآن را می‌توان هم از طریق مطالعه آموزه‌ها و متن پیام‌های آسمانی این دین و تصریحاتی که در منابع اصیل اسلامی نسبت به جهانی بودن این دین و جهانی بودن نبوت و خاتمیت رسالت پیامبر شده است، مورد توجه قرار داد و هم با توجه به مبانی عقلانی و علمی و هماهنگی این دین با فطرت نوع بشر اثبات کرد. جهان‌شمول بودن اسلام يك حقیقت قطعی و بدیهی است که در بین مسلمانان هیچ شك و تردید و ابهامی درباره آن وجود ندارد. از نظر قرآن، فرهنگ قرآن و دین اسلام دین جهانی است و سرانجام طبق وعده و اراده الهی این امر محقق خواهد شد. (توبه، ۳۳، فتح، ۲۸، ص. ف، ۹) اسلام يك دین جهانی و همگانی است و آیینی است که رسالت آن هدایت و نجات تمام انسان‌ها در همه عصرها و نسل‌هاست. قرآن اختصاص به قوم، نژاد و زبان خاصی ندارد، بلکه برای هدایت و سعادت نوع بشر آمده است جهانی بودن قرآن را می‌توان با استناد به بسیاری از آیات قرآن کریم اثبات نمود که در بحث ویژگی‌های جهانی بودن قرآن اشاره خواهد شد.

این پژوهش با تکیه بر رویکرد درون دینی به ویژگی‌های نظام جهانی قرآن از منظر آیت‌الله جوادی آملی (حفظه الله) می‌پردازد و تلاش می‌کند به این پرسش پاسخ دهد که

ویژگی‌های جهانی بودن قرآن از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی چیست؟ آیه الله عبدالله جوادی آملی، در سال ۱۳۱۲ شمسی در آمل به دنیا آمد. ایشان دوران تحصیلی خود را با استادان بنامی گذرانده و از محضر بزرگان حوزه آیات عظام آیه الله سید عباس فشارکی، آیه الله العظمی بروجردی رحمته الله حضرت امام خمینی رحمته الله، علامه سید محمدحسین طباطبایی رحمته الله، آیه الله محقق داماد رحمته الله و آیت‌الله میرزا هاشم آملی رحمته الله بهره برده است. ایشان تاکنون خدمات علمی و فرهنگی شایان توجهی را به انجام رسانده است. از خدمات مهم فرهنگی وی، تأسیس بنیاد بین‌المللی علوم و حیانی اسراء به‌منظور پژوهش در رشته‌های مختلف علوم اسلامی و پاسخ‌گویی به شبهات موجود در اسلام تأسیس شده است. از آیه الله جوادی آملی، تاکنون بیش از ۲۰۰ جلد کتاب در زمینه‌های گوناگون، از جمله تفسیر، فلسفه، کلام، فقه و اصول انتشار یافته است که تفسیر قرآن کریم «تسنیم» (تاکنون ۷۵ جلد) و تفسیر موضوعی قرآن کریم (در ۱۵ جلد) از جمله آن‌هاست.

در باره موضوع جهانی بودن قرآن کریم پژوهش‌های خوبی انجام شده است که مقاله «بازخوانی نسبت بین جهانی و جاودانه بودن قرآن با جامعیت آن از منظر علامه طباطبایی» آقایان علی نصیری و همکاران که اندیشه نوین دینی شماره ۴۲ منتشر شده است و «مجموعه مقالات برگزیده همایش ملی قرآن کریم؛ جامعیت و جهانی بودن» که در ۱۳۹۹ توسط نشر المصطفی منتشر شده است از آن جمله هستند. مقاله «بررسی دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی درباره جامعیت و جهانی بودن قرآن کریم» که در مجموعه مقالات برگزیده همایش ملی قرآن کریم منتشر شده است پیشینه مستقیم پژوهش حاضر به حساب می‌آید که مقاله ابتدا به مفهوم جامعیت و اهم دیدگاه‌ها پرداخته است و سپس اثبات می‌کند که حضرت آیت‌الله جوادی نیز معتقد به جامعیت حداکثری است

و به دلایل جهانی بودن قرآن از دیدگاه معظم له اشارهای نمی گردد.

### ویژگی های جهانی بودن و جهان شمولی قرآن

جهانی بودن قرآن دارای ویژگی ها، اصول، مبانی و اهداف خاصی مانند مبانی فطرت گرایی، عاقبت جویی و کرامت انسانی و ویژگی های گسترش عدل، حکومت فراگیر و جهانی، دین و آیین واحد جهانی، ملت واحد جهانی با امنیت و پیشرفت و رفاه که ماده و معنویت در آن موج می زند، است. (برای اطلاع بیشتر رک: ادیب، ۱۳۹۲؛ نکوئی سامانی، ۱۳۸۷، ص. ۷۰-۷۱) برخی از ویژگی های گفتمان جهانی قرآن که در آیات اشاره شده است عبارت اند از: رسالت جهانی پیامبر اکرم ﷺ (اعراف، ۱۵۸)، نازل شدن قرآن برای همه انسان ها (آل عمران، ۹۶ و ۱۰۸، انعام، ۹۰، یوسف، ۱۰۴، انبیاء، ۱۰۷، فرقان، ۱، روم، ۲۲، ص، ۸۷، تکویر، ۲۷)، خطاب های جهانی قرآن (بسیاری از آیات که با خطاب های یا ایها الناس)، دارا بودن قوانینی هماهنگ و منطبق با فطرت آدمی (روم/ ۳۰)، ارزش نهادن به علم و دعوت به دانایی (انعام/ ۵۰، رعد/ ۱۶، فاطر/ ۱۹، زمر/ ۹، غافر/ ۵۸)، نگاه جامع و کامل به همه جنبه های جهان هستی و نیازهای بشری (انعام/ ۳۸، نحل/ ۸۹)، توجه به نیازهای معنوی بشر و ترسیم خطوط حیات معقول (آیات بسیاری مانند مائده/ ۸، عنکبوت/ ۴۸)، تأکید بر برابری همه انسان ها و نفی تبعیض و برتری های نژادی - مادی و قومی و زبانی (آل عمران/ ۶۴) نفی سلطه پذیری و عبودیت غیر خدا (آل عمران/ ۶۴، نساء/ ۱۴۱) و نفی ظلم و فساد در هر شکل و با هر انگیزه های (اعراف/ ۵۶)، دعوت به عدالت و قسط (نساء/ ۱۳۵، مائده/ ۸)، اسلام تنها دین مقبول و عدم پذیرش دین غیر از اسلام (آل عمران/ ۱۹ و ۸۵، مائده/ ۳)، نفی مظاهر جهل، خرافه و عوامل شرك و انحطاط، نفی تمایزات قومی و قبیله ای و نژادی و مادی که عامل تبعیض و تفرق و رکود و مانع وحدت و یکپارچگی و دوستی و برابری انسان ها به شمار می روند، دعوت تمامی ادیان

آسمانی به کلمه مشترك یعنی توحید و یکتاپرستی (آل عمران / ۶۴)، دارا بودن قوانینی هم آهنگ و منطبق با فطرت (روم / ۳۰، زمر / ۹)، نگاه کامل و جامع به هستی و نیازهای بشری (انعام / ۳۸، نحل / ۸۹)، توجه به بعد معنوی حیات بشری و حیات معقول، نفی سلطه‌پذیری و عبودیت غیر خداوند. (آل عمران / ۶۴، نساء / ۱۴۱)

## دلایل عقلی جهانی بودن قرآن کریم از منظر آیت‌الله جوادی آملی

### ۱. عدم تحریف

از ویژگی‌های قرآن کریم که جهانی بودن آن را نشان می‌دهد، عصمت آن از تحریف است؛ زیرا قرآن کامل‌ترین کتاب آسمانی و خاتم آن‌هاست و در صورتی که عصمت آن مورد خدشه باشد و یا حتی احتمال تحریف در آن روا باشد، نمی‌تواند برای عصر حاضر و نسل‌های آینده، نقش هدایتگری ایفا کند و از این جهت دیگر کتابی جاودانه نخواهد بود. خدای سبحان نزول قرآن را در مصاحبت حق معرفی کرده است: «بالحق أنزلناه و بالحق نزل» (اسراء / ۱۰۵) و هیچ باطلی در آن راه ندارد: «لا یاتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه» (فصلت / ۴۲) قرآن عزیز، تحریف پذیر نیست. این کتاب به دلیل عزیز بودن و نازل شدن از ناحیه خدای حکیم حمید، باطل شدنی نیست و از همه جوانب، مصون از بطلان و همواره معزز و محمود است. (اطلاع بیشتر: استادی، ۱۳۹۴) آیت‌الله جوادی در زمینه عزت و عدم تحریف قرآن می‌نویسد: «قرآن کریم کتاب جاودانه‌ای است که تا پایان جهان مادی و برپایی قیامت، هدایتگر بشر خواهد بود. جاودانگی قرآن بر دوپایه اساسی استوار است: اول آنکه این کتاب الهی، از کمالی برخوردار باشد که به موجب آن خاتم کتب آسمانی بشود و شایسته هدایتگری همیشگی برای بشر باشد. دوم اینکه این کلام آسمانی، از عصمت و عزتی برخوردار باشد که آن را از هرگونه

تحریف و نقصانی بازدارد». (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ص. ۲۷۷) ایشان ادامه می‌دهد: «از ارکان جاودانگی قرآن، عصمت آن از تحریف است؛ زیرا قرآن کامل‌ترین کتاب آسمانی و خاتم آن‌هاست و در صورتی که عصمت آن مورد خدشه باشد و یا حتی احتمال تحریف در آن روا باشد، نمی‌تواند برای عصر حاضر و نسل‌های آینده، نقش هدایتگری ایفا کند و از این جهت دیگر کتابی جاودانه نخواهد بود». (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ص. ۳۱۵)

## ۲. تحدی و هم آورد طلبی

از مواردی دیگر که دلالت بر جهان‌شمولی و جهانی بودن قرآن دارد، تحدی و مبارزه‌طلبی قرآن است که دلالت بر جهانی بودن این کتاب الهی دارد. قرآن معجزه جاویدان پیامبر اسلام و سند زنده حقانیت راه اوست. قرآن عزیز تنها معجزه حاضر در عصر ماست که گواه همیشه صادق اسلام و راهنمای انسان‌ها است. آیاتی که تحدی قرآن در آن‌ها مطرح شده است چندگونه است. گاهی مردم را در مورد کل قرآن و یا ده سوره آن به مبارزه می‌طلبد و گاهی می‌فرماید اگر می‌توانید یکسوره مثل آن بیاورید. (اسراء/ ۸۸، هود/ ۱۳، بقره/ ۲۳). هم آورد طلبی قرآن هم شمول افرادی دارد مانند این آیه که می‌فرماید: «اگر همه افراد انسان‌ها و حتی جن‌ها جمع شوند نمی‌توانند مثل قرآن را بیاورند» (اسراء/ ۸۸) و هم شمول زمانی و احوالی یعنی این دعوت و تحدی قرآن از زمان صدر اسلام شروع شده و همیشه ادامه دارد و لذا می‌فرماید: «فان لم تفعلوا و لن تفعلوا» (بقره/ ۲۴) اگر در گذشته نتوانستید مثل قرآن را بیاورید و هرگز هم نخواهید توانست و شمول احوالی در هیچ حالی نمی‌توانید مثل قرآن را بیاورید یعنی اگر عرب و یا عجم و یا متخصص در هر زمینه دیگر باشد نمی‌توانید مثل قرآن را بیاورید. (اطلاع بیشتر رک: جواهری، ۱۳۹۵) علامه جوادی آملی تحدی و مبارزه‌طلبی قرآن را دلیل بر جهانی بودن قرآن

می‌داند. بنابراین اگر قرآن اختصاص به قوم و گروه خاص بود تحدی آن بی‌معنا خواهد بود و لزومی ندارد که تحدی آن‌هم نه تنها انسان‌ها بلکه جنیان نیز توان آن را ندارد. ایشان می‌نویسد: «آیات تحدی نیز که همه انسان‌ها بلکه جن و انس را به مبارزه می‌خوانند، نشانه جهانی بودن قرآن است، زیرا قلمرو تحدی و دعوی رسالت و اعجاز همان منطقه نفوذ کتاب آسمانی است؛ یعنی اگر کتابی برای هدایت گروه خاص یا عصر مخصوص نازل شده باشد، زبان تحدی و دعوی و دعوت در همان محدوده خلاصه می‌شود؛ و چون دعوی رسالت با دعوت رسول هماهنگ است و تبلور دعوت نبی اکرم ﷺ در قرآن کریم است». (جوادی آملی، ۱۳۸۹، الف، ص. ۲۵؛ ۱۳۸۵، ج. ۲، ص. ۳۳۸)

آیت‌الله جوادی آملی با استفاده از تحدی و مبارزه‌طلبی قرآن، در ذیل آیه ۸۸ سوره اسراء می‌نویسد که قرآن به دلیل ماهیت خود ذاتاً «جهانی» است، همان‌طور که از آیه مذکور می‌توان استنباط کرد، و همچنین «جاودانه» است که گواهی بر اهمیت بی‌پایان آن است. علاوه بر این، یکی از دلایل اصلی که به جهانی بودن جهانی قرآن اشاره دارد، در ویژگی‌های متعالی و نحوه ارائه آن نهفته است. این فقط به قلمرو بیان زبانی، هنر ادبی یا تسلط بر سخنرانی و بلاغت محدود نمی‌شود، زیرا تأثیر آن فراتر از ملاحظات سبکی است و مخاطبان بسیار گسترده‌تری را جذب می‌کند تا فقط کسانی که به زبان عربی مهارت دارند و در زمینه ادبیات عربی آشنا هستند، جذب می‌کند. همچنین مستلزم بررسی دقیق بسترهای فرهنگی خاص و محتوای اساسی قرآن است که در مجموع با طیف متنوعی از افراد در زمینه‌های مختلف و شایستگی‌های زبانی تطابق می‌کند. پذیرش جهانی بودن قرآن به ناتوانی جمعی بشر در تکرار یک آیه از قرآن، اهمیت آن را تقویت می‌کند، به‌ویژه زمانی که تصور کنیم اگر معانی و آموزه‌های

موجود در قرآن برای یک جمعیت معین قابل دسترسی باشد، چالش تولید یک متن مشابه، با هدف جمعیتی که پیچیدگی‌های زبانی منحصر به فرد خود را درک نمی‌کند، یک تلاش غلط و ناعادلانه تلقی می‌شود. (جوادی آملی، ۱۳۸۸ ج. ۱، ص. ۳۵)

### ۳. رسالت جهانی قرآن و پیامبر ﷺ

حاکمیت جهانی قرآن و رسالت جهانی پیامبر ﷺ از دیگر ویژگی‌های جهانی بودن قرآن است. پیامبر گرامی اسلام ﷺ پیام قرآنی خود را که همان وحی الهی است با ویژگی ابدیت برای تمامی بشریت اعلام کرده است و از زبان قرآن فرموده است: ای جهانیان همانا من فرستاده‌ی خدایم به‌سوی همه‌ی شما. (اعراف/ ۱۵۸) واژه‌ها و خطاب‌های همگانی قرآن که زیاد در قرآن به‌کاررفته نیز گویای چنین رسالتی است. نازل شدن قرآن برای همه انسان‌ها (آل عمران/ ۹۶ و ۱۰۸، انعام/ ۹۰، یوسف/ ۱۰۴، انبیاء/ ۱۰۷، فرقان/ ۱، روم/ ۲۲، ص/ ۸۷، تکویر/ ۲۷)، خطاب‌های جهانی قرآن (بسیاری از آیات که با خطاب‌های یا ایها الناس)، اسلام تنها دین مقبول و عدم پذیرش دین غیر از اسلام (آل عمران/ ۱۹ و ۸۵، مائده/ ۳)، دعوت تمامی ادیان آسمانی به کلمه مشترک یعنی توحید و یکتاپرستی (آل عمران/ ۶۴) از آیاتی هستند که می‌توان از آن رسالت و حاکمیت جهانی قرآن و همین‌طور همگانی بودن دعوت پیامبر ﷺ را استفاده کرد. از دیگر مواردی که شاهد بر جهانی بودن قرآن است فراگیری عمومی هدایت قرآن است که شامل همه مردم می‌شود زیرا واژه‌های مانند «الناس» در آیات قرآن جهان‌شمول و مطلق است و شامل همه انسان‌ها می‌گردد در هر زمان و مکان و از هر قوم و نژاد. آیت‌الله جوادی آملی می‌نویسد: «هُدًى لِلنَّاسِ» جهانی بودن، مردمی بودن، وحدت هدف، اتحاد عمومی و سایر احکام فقهی و حقوقی بین‌المللی را به همراه دارد و بهترین پیام برای زندگی مسالمت‌آمیز همگانی است».



(جوادی آملی، ۱۳۸۸ ج. ۳، ص. ۶۷) ایشان معتقد است که «جامعیت اسلام و همگانی و همیشگی بودن آن، ایجاب می‌نماید که جهانی بیندیشد و سراسر گیتی را مشمول لطف خود قرار دهد؛ چنان‌که رسول گرامی چنین دینی، رحمة للعالمین معرفی شد». (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ج. ۲، ص. ۴۶۳)

ایشان درباره رسالت جهانی نبی مکرم اسلام معتقد است که «همان‌گونه که دلائل جهانی بودن قرآن، که تبلور دعوت نبی اکرم ﷺ و معجزه جاویدان اوست، بر عالمی بودن رسالت آن حضرت نیز دلالت دارد، هر دلیلی که بر جهانی بودن رسالت رسول اکرم ﷺ دلالت کند بر عالمی بودن قرآن مجید نیز دلالت خواهد داشت، زیرا این دو متلازم هم‌اند و دلیل هر يك بالملازمه دیگری را نیز اثبات می‌کند». (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ج. ۲، ص. ۳۳۷)

ایشان با صراحت جامعیت و جهانی بودن قرآن و رسالت جهانی پیامبر ﷺ را مطرح می‌کند و می‌نویسد: «خداوند نیز به جامعیت و کمال و تمامیت اسلام گواهی داده و آن را به عنوان دین جهان‌شمول و همیشگی پسندیده است». (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ص. ۱۰۲) از منظر آیت‌الله جوادی یکی از آیاتی که به‌روشنی جهانی بودن رسالت پیامبر ﷺ را بیان می‌کند، آیه من بلغ (انعام/ ۱۹) است. ایشان در تفسیر آیه فوق می‌فرماید که آیه از ادله دوام و کلیت رسالت رسول اکرم ﷺ و خاتمیت نبوت او به شمار می‌آید؛ یعنی دین او همیشگی است و همگانی و همه جایی، زیرا حذف متعلق در «من بلغ» دلیل بر عموم آن نسبت به همه قرون و اعصار تا قیامت را شامل می‌گردد و اطلاق «من» در این «من بلغ» نیز همه کسانی را در بر می‌گیرد که این کتاب مقدس به آنان می‌رسد. از این رو اطلاق جمله من بلغ نشان می‌دهد که قرآن کتابی جهانی و جاویدانه است و شاهد

همگانی بودن و عدم اختصاص آن به قوم، نژاد و زبان خاص پذیرش اسلام از جانب افرادی مختلف با قومیت‌ها و نژادهای متفاوت در صدر اسلام تا کنون است که در صدر اسلام بلال حبشی، صهیب رومی، سلمان فارسی را در خود جای داده بود و پس از اندک زمانی نیز گستره آن دورترین نقاط جهان را درنوردید و مردم از قومیت‌ها، زبان و نژاد مختلف اسلام را انتخاب کردند و به این آیین جهانی ایمان آوردند. (جوادی آملی، ۱۳۹۰، ج. ۲۴، ص. ۵۷۰-۵۷۱) حضرت آیت‌الله جوادی آملی نحوه برخورد با دیگران و قوانین قرآن با سایر ملل را نشاندهنده جهانی بودن آن می‌داند و می‌نویسد: «جهانی بودن قرآن از دو منظر قابل ارزیابی است، یکی دعوت همگان به اسلام و ارائه ادله جهانی و دیگری اداره جهان در کیفیت برخورد مسلمانان با اقوام و مللی که بر اثر قصور یا تقصیر اسلام را نپذیرفتند». (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ج. ۴، ص. ۱۱۲)

#### ۴. هماهنگی با فطرت انسان

قرآن از آن رو که با فطرت انسانی هماهنگی داشتن و خواسته‌های معقول و فطری بشر را مورد توجه داده است، از زمینه‌ها و مقتضیات مناسبی جهت فراگیر شدن و جهانگیر شدن بهره‌مند است. ویژگی که به یک نکته مشترک میان تمام جوامع بشری بازمی‌گردد و آن خواست فطری و ماندگار بشر است. قرآن تبلور علم ازلی و ابدی الهی است، هست‌ها و نیست‌ها، بایدها و نبایدهای قرآنی مطابق و سازگار با فطرت بشری است. قوانین و دستورالعمل‌های قرآنی دارای ماهیت فرازمانی و فرامکانی است و از ابتدا به گونه‌ای تنظیم و تدوین شده که خواست فطری و معقول بشر را در چارچوب فکری و فرهنگی متفاوت و متنوعی مورد توجه قرار داده است. (رک: پارسانیا و ادیب، ۱۳۸۵، ص. ۴۵-۴۸)

روزه گارودی معتقد است که همین ویژگی قرآن، قدرت برهان، روشنی حقایق

اسلام و همسویی آن با فطرت، این آیین را به‌عنوان آیین جهانی بشر مطرح خواهد ساخت. (حاجتی، ۱۳۸۲، ص. ۲۸۸)

از منظر آیت‌الله جوادی، فطری بودن زبان قرآن و سازسازگاری با فطرت انسان از دلائل مهم جهانی بودن قرآن له شمار می‌آید؛ زیرا منظور از زبان قرآن سخن گفتن با فرهنگ مردم است و همه مردم در فرهنگ انسانی باهم مشترک هستند که و قرآن هم با همین فرهنگ با مردم سخن گفته است ایشان در این باره می‌نویسد: «قرآن کریم کتاب هدایت همه انسان‌ها در همه اعصار است؛ پهنه زمین و گستره زمان حوزه نورافشانی خورشید همواره تابان قرآن کریم است. نور هدایت قرآن تا آنجا که مرز بشریت است می‌تابد. (مدثر/ ۳۱، قلم/ ۵۲) و اختصاصی به عصری خاص یا اقلیمی مخصوص و یا نژادی ویژه ندارد. (آملی، ۱۳۸۸، ج. ۱، ص. ۳۱)

ایشان در مورد زبان فطرت قرآن می‌نویسد که این کتاب جاوید که برای هدایت همگان نازل شده است و از نظر وسعت حوزه رهنمود جهان‌شمول است، باید از دو ویژگی برخوردار باشد ابتدا اینکه به زبانی جهانی سخن بگوید تا جهانیان همه از معارف آن بهره‌مند باشند و هیچ‌کس بهانه نارسایی زبان و بیگانگی با فرهنگ آن را بهانه نیاورند و از پیمودن مسیر سعادت‌بخش آن باز نایستد. دوم محتوایش نیز برای همگان مفید و سودمند بوده، احدی از آن بی‌نیاز نباشد؛ همانند آبی که عامل حیات همه زندگان است و هیچ موجود زنده‌ای در هیچ زمان و مکان از آن بی‌نیاز نیست. سخن درباره دلائل نخست، یعنی جهانی بودن زبان قرآن است. در فهم معارف قرآن کریم نه بهره‌مندی از فرهنگی خاص شرط است، تا بدون آن نیل به اسرار قرآنی میسر نباشد و نه تمدن و ویژه‌های مانع، تا انسان‌ها با داشتن آن مدنیت مخصوص از لطایف قرآنی محروم باشند و

یگانه زبانی که عامل هماهنگی جهان گسترده بشری است، زبان «فطرت» است که فرهنگ عمومی و مشترك همه انسان‌ها در همه اعصار و امصار است و هر انسانی به آن آشنا و از آن بهره‌مند است و هیچ فردی نمی‌تواند بهانه بیگانگی با آن را در سر پیروrand و دست تطاول تاریخ به دامن پاك و پایه‌های استوار آن نمی‌رسد، که خدای فطرت آفرین آن را از هر گزندى مصون داشته است. (روم/ ۳۰) مراد ما از زبان قرآن و مردمی بودن آن، سخن گفتن به فرهنگ مشترك مردم است. انسان‌ها گرچه در لغت و ادبیات از یکدیگر بیگانه‌اند و در فرهنگ‌های قومی و اقلیمی نیز باهم اشتراکی ندارند، اما در فرهنگ انسانی که همان فرهنگ فطرتِ پایدار و تغییرناپذیر است، باهم مشترك‌اند و قرآن کریم با همین فرهنگ با انسان‌ها سخن می‌گوید، مخاطب آن فطرت انسان‌هاست و رسالت آن شکوفا کردن فطرت‌هاست و از این‌رو زبانش برای همگان آشنا و فهمش میسر عموم بشر است. (آملی، ۱۳۸۸ج، ۱، ص. ۳۲) (برای اطلاع بیشتر رک: جوادی آملی، ۱۳۸۴، ب)

ایشان در مورد فطری بودن پیام‌های جاودانه قرآن می‌فرماید: «بدون شك یکی از ارکان جاودانگی قرآن کریم، هماهنگی آن با فطرت و عقل بشر است؛ زیرا چگونه ممکن است کتابی برای راهنمایی و هدایت انسان نازل گردد و هماهنگی عمیق با جهان شگفت و ژرف از یکسو و باجان ملکوتی آدمی از سوی دیگر نداشته باشد و همچنان رهنما و هدایتگر باقی بماند؟» (جوادی آملی، ۱۳۸۸د، ص. ۲۹۳) ایشان می‌افزاید:

این هماهنگی نه‌تنها مایه جاودانگی و دوام این آیین الهی می‌شود بلکه موجب می‌شود تا همه احکام و حکم آن موافق و مؤید یکدیگر باشند و هیچ‌گونه تهافت و تضادی بین آن‌ها یافت نشود. در نتیجه مجموع معارف دینی، انسان را به یکسو، که همان راه کمال و سعادت است، فرامی‌خواند و پیش می‌برد. تضادی که بعضی میان

احکام اسلام احساس می‌کنند ناشی از ضعف و نقصان خودشان است. (جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۴ الف، ص. ۵۳) حکیم مفسر در جای دیگر می‌نویسد: راز جاودانگی حیات قرآن در این نکته نهفته است که قرآن تجلی مبدأ فاعلی خود یعنی ذات حی خداوندی است، از جهت مبدأ قابلی نیز با فطرت انسانی موافق، هدایت‌گر و پاک‌کننده آن است؛ به‌گونه‌ای که همواره فطرت سالم، بدون هیچ تغییر و دگرگونی، طالب و مشتاق قرآن است. (جوادی آملی، ۱۳۸۹ هـ، ص. ۲۳)

##### ۵. ارج نهادن به علم و دعوت بشر به تعقل

قرآن بر اهمیت عنصر آگاهی و عقلانیت، توصیه و تأکید بسیار نموده است، به‌گونه‌ای که نگاه اجمالی به مفهوم «علم»، «عقل» و مشتقات آن فراوان در قرآن، تأکید بر واجب بودن کسب علم برای هر مسلمانی و گزارش‌های توییحی قرآن در مورد تعقل و نیندیشیدن نشان از اهمیت علم و تعقل دارد. امروزه اهمیت علم و دانش بر بشریت مخفی نیست، همه مکاتب بشری و ادیان آسمانی بر کسب علم و دانش تأکید دارند و پیشرفت و ترقی در مسیر علم را افتخارآمیز می‌شمارند. لکن بدون تردید دین مبین اسلام بیش از هر دین و آیین دیگری به علم بها داده و انسان‌ها را به تعلیم و تعلم فراخوانده است. آیات زیادی در قرآن کریم و صدها حدیث در مجموعه ارزشمند سخنان اهل بیت عصمت و جلال در بیان اهمیت علم، جایگاه، تعریف، اقسام، شرایط و مسائل علم و آموزش و نیز مذمت جهل و آثار آن آمده است. با نگاهی گذرا به این مجموعه گرانسنگ و مقایسه آن با دیگر مکاتب، می‌توان دریافت که هیچ مکتبی این‌همه توصیف و تأکید، آن‌هم با این مضامین بلند و نورانی درباره علم ندارند. اگر گفته شود دین اسلام، دین دانش و آموزش برای زندگی سعادت‌مندانه دنیوی و اخروی

است، سخنی به گزاف گفته نشده است. علم و اندیشه لازمه خلافت و جانشینی خداوند است. (برای اطلاع بیشتر در مورد این ویژگی رک: ایمان و کلامه ساداتی، ۱۳۹۰، ص. ۵۹-۸۸؛ آهنگران، ۱۳۹۵، ص. ۱-۲۴؛ ابراهیمی دینانی، ۱۳۸۰، ص. ۲۷۱-۲۹۸)

بدینسان دعوت قرآن کریم برای تدبیر و توبیخ همگان بر نیندیشیدن یکی از دلایل جهانی بودن قرآن کریم است. آیت‌الله جوادی آملی نیز به این دلیل مهم اشاره و بر جهانی بودن قرآن با این استدلال و دلایل ارج گذاری به علم و دعوت قرآن به تعقل و اندیشه تأکید می‌کند. ایشان در ذیل آیه «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا» (محمد/ ۲۴) می‌نویسد: «دعوت و ترغیب همه انسان‌ها به تدبیر در قرآن کریم و توبیخ آن‌ها بر نیندیشیدن در آیات قرآنی، شاهد گویایی است بر جهانی بودن زبان قرآن و فراگیر بودن فهم معارف آن؛ زیرا اگر قرآن با فرهنگ ویژه برخی انسان‌ها سخن می‌گفت، دعوت همگان به تدبیر در آیات آن لغو بود». (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ج. ۱، ص. ۳۵)

#### ۶. توجه به عدالت و رفتار عادلانه

بحث عدالت، در اسلام از جمله بحث‌های رایج و مهم است. اسلام آخرین دین الهی و راه نجات بشر، بر عدالت تأکید بسیار داشته و آن را از زوایای مختلف تبیین و تعریف کرده است. برقراری عدالت در جامعه اسلامی به گونهای شامل امنیت و رفاه اساسی نیز می‌گردد. از منظر قرآن آفرینش جهان هستی بر اساس عدالت است. (جاثیه/ ۲۲) از منظر قرآن، عدل به مثابه صفت و ملکه انسانی و اجتماعی ریشه در فطرت انسان‌ها دارد. بدین معنا که در نهاد آدمی و در اساس خلقت او گرایش به عدالت و عدالت‌خواهی، تنفر از ظلم و ستم، بی‌عدالتی و تبعیض وجود دارد. این حقیقتی است که انسان آن را در ذات خود یافته و فطرتش را بدان حکم می‌کند. هرچند که سرگرم شدن به اسباب ظاهری و

امور دنیوی او را غافل ساخته باشد. لذا قرآن انسان را به چیزی بیرون از وجود انسانی خود و عقل و فطرت او فرامی‌خواند و اگر به عدل فرامی‌خواند، عدلی است که ریشه در وجود او دارد. چنانچه در آیه ۹۰ از سوره مبارکه نحل می‌خوانیم که همانا خداوند فرمان به عدل و احسان می‌دهد. (برای اطلاع بیشتر رک: جالینوسی و نجف پور، ۱۳۸۶؛ حاجی حیدر، ۱۳۸۸) آیت‌الله جوادی آملی نیز عدالت‌گرایی منحصر به فرد اسلامی و رفتار متعادل اسلام را از ویژگی‌های جهانی قرآن و دلیل بر جهانی بودن این کتاب حیات‌بخش می‌داند. صاحب تفسیر تسنیم از آیه ۸ سوره ممتحنه بارزترین دلالت بر جهانی بودن قرآن را استفاده می‌کند و می‌نویسد:

از روشن‌ترین آیات در دلالت بر جهانی بودن قرآن، آیه «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ» (ممتحنه/۸) خداوند نهی نمی‌کند که با کافران رفتاری نیک بر پایه قسط و عدل داشته باشید، بلکه رفتار عادلانه با آنان، محبوبیت خدا را در پی دارد، پس خداوند همگان را از تعدی و ظلم باز می‌دارد و به قسط و عدل فرامی‌خواند و با تعبیر (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ) بدان تشویق می‌کند، و تنها چنین دینی می‌تواند ادعای جهانی بودن داشته باشد، که باید مردم آن باهم زندگی کنند و تنها زبانی که این دهکده را می‌تواند هماهنگ کند، زبان فطرت است و زبان فطرت نیز قسط و عدل است که اسلام آن را واجب می‌داند. و خداوند با این زبان بین‌المللی و فطری سخن می‌گوید که (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ) و چنین دینی می‌تواند مدیریت جهانی و بین‌المللی را دارا باشد.

(جوادی آملی، ۱۳۸۸، ج. ۲۲، ص. ۱۱۹)

ایشان در مورد عدالت‌گستری قوانین و آموزه‌های قرآن که نشان از جهانی بودن

اسلام و قرآن دارد و با استفاده از آیه ۸۵ سوره اعراف و هود و ۱۸۳ سوره شعرا که خداوند می‌فرماید: «هیچ‌چیز از مردم کم مگذارید و پیمانه و ترازو را تمام نهدید» می‌نویسد: جامعیت پیام این آیه به قدری است که تمام اشیا و امور واقع در تحت قانون کار، مشمول آن است؛ خواه کار از سنخ نقل و انتقال کار مادی باشد و خواه از صنف کار معنوی. (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ب، ص. ۲۶۰) ایشان در توضیح عدالت‌خواهی قرآن این‌گونه می‌نویسد:

اسلام و قرآن با توجه به بهای وافر که به مسئله داوری به قسط و عدالت‌خواهی داده است، می‌تواند داعیه جهانی بودن را داشته باشد، چون جهان‌بینی و فکر و اندیشه جهانی دارد. بر این اساس، یکی از راه‌های اثبات جهان‌شمولی اسلام و قرآن کریم و تشخیص اینکه آن کتاب، کتابی جهانی یعنی همگانی و همیشگی است یا مقطعی و موضعی و فرقه‌ای، این است که در بررسی اصول انسانی آن کتاب بیاییم که به مسلمان و ملحد، مسیحی و یهودی و ... در میزان عدل به یک دیده می‌نگرد: «وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ» (مائده/ ۴۲) که در این صورت، این کتاب جهانی و چنین دینی عقل‌پسند و دلپذیر است. (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ج. ۲، ص ۴۹۲)

#### ۷. کرامت الهی انسان

نگاه قرآن به انسان نگاه خلیفه‌اللهی است و قرآن در پی ارج نهادن به انسان است (اسراء/ ۷۰)، انسان‌شناسی قرآن منحصر به فرد است و قرآن تنها به استقلال آگاهانه و آزادانه انسان از پیام دین می‌اندیشد. از منظر قرآن، انسان، یک انسان رشد یافته و ایدئال است که شایسته عنوان جانشین خداوند بودن و انسان کامل بودن را دارد و با اوست که جهانی‌شدن قرآنی و لوازم آن محقق می‌گردد. این منظر آدمی را قطرهای مرتبط با



اقیانوس می‌داند و آدمی به جمال و کمال آراسته و در سایه عبودیت کمال مطلق به آزادی و اختیاری فوق تصور نائل می‌گردد. (ادیب، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۲) قرآن هستی را دارای نظام احسن می‌داند زیرا پدیدآورنده آن موجودی حکیم و توانا و احسن الخالقین است. (مؤمنون / ۱۴، صافات / ۱۲۵). هستی خدا مدار و توحیدی است و خداوند همیشه و همه‌جا حضور دارد (بقره / ۱۱۵، فصلت / ۵۴، طلاق / ۱۲) بنابراین ساختار نظام جهانی قرآنی، حاکمیت خداوند سبحان، امامت و رهبری جانشین خداوند یعنی انسان برگزیده، امت واحده و قانون واحد یعنی قرآن است. (رک: ادیب، ۱۳۹۲، ص. ۱۹۱-۱۹۴) در کتاب وحی، انسان موجودی است خاکی و خدایی. خداوند او را از خاک آفریده و هم از روح خود در او دمیده است. از سویی خلافت انسان، کرامت او و فضیلتش بر بسیاری از موجودات را مشاهده می‌کنیم و از جهت دیگر حرص، ناسپاسی، ضعف و نادانی در او جلوه می‌کند. آیات زیر نشانگر جمال او است: (اسراء / ۷۰، تین / ۵، مؤمنون / ۱۴، لقمان / ۲۰، بقره / ۲۹) (اطلاع بیشتر رک: مظفری، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۱-۱۲۹)

از منظر آیت‌الله جوادی یکی از دلائل جهانی بودن قرآن، نحوه نگاه قرآن به انسان، ارزش و کرامتی که انسان دارد است. ایشان می‌نویسد: «اسلام، جامعیت و به همه ابعاد وجودی انسان اهتمام دارد؛ چنین نیست که به استقامت در مقام عقیده تأکید ورزد؛ لیکن در جنبه‌های اخلاقی از آن غافل بماند. استقامت در طریق حق در شخصیت مسلمان باید چنان نمود داشته باشد که بیگانگان به او طمع نورزند. «صراط مستقیم» در تعبیر قرآنی به معنای استقامت در صراط حق است». (جوادی آملی، ۱۳۹۰، الف، ص. ۹۲) مفسر حکیم می‌نویسد که انسان احسن المخلوقین احسن الخالقین است. ایشان معتقد است: «جامعیت انسان است که او را «أحسن المخلوقین» کرده است و خدای خالق این گون

جامع، «أحسن الخالقين» است. هر فیضی که خدای سبحان به انسان داده است، پراکنده‌اش در جهان هم هست؛ اما جمعی در خصوص انسان است و در انسان ویژگی‌ای هست که در هیچ موجودی به عنوان جمیع یا مجموع نیست، پس انسانی که «کون جامع» است، هم کمالات نبات و حیوان را دارد و هم کمالات فرشتگان را، از این رو «أحسن المخلوقين» است». (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج. ۱، ص. ۲۲۴)

از دیدگاه آیت‌الله آملی «انسان کامل سیمت رسالت الهی را دارد، اگر مظهر اسم اعظم بوده و کامل‌ترین انسان‌ها باشد، کتابی را دریافت می‌کند که کامل‌ترین کتاب‌هاست و همه پهنه زمین و وسعت زمان و گستره تاریخ را در برمی‌گیرد، از همین رو خدای سبحان قرآن را برای هدایت همگان بر قلب مطهر رسول اکرم ﷺ نازل کرد». (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ج. ۲، ص. ۳۳۷) وی معتقد است: «از لحاظ جامعیت کمال و جمال، هرگز انسان کامل که نمونه ممتاز آن، اهل بیت عصمت و طهارت ﷺ هستند، از قرآن کریم کمتر نخواهد بود؛ و گرنه به همان مقدار، افتراق بین تقلین پدید می‌آید، درحالی که اطلاق نصوص متواتر، این تفرقه را نفی می‌کند. این هماهنگی میان قرآن ناطق و امام صامت، بدین معناست که تمام مردم تا دامن قیامت، در بخش علم و عمل، نیازمند رهبری و رهنمود قرآن و عترت هستند و تا شامگاه تاریخ بشری، هیچ مکتبی پدید نمی‌آید، جز آنکه ناچار است جهان‌بینی و جهان‌آرای خود را بر قرآن و عترت عرضه کند تا پاسخ نفی و اثبات هر مکتبی از تقلین به دست آید». (جوادی آملی، ۱۳۸۸، الف، ج. ۲، ص. ۲۰۰)

ایشان معتقد است که «جامعیت دین و شریعت و کامل بودن آن؛ به این معنا که اسلام، ناظر به همه ابعاد زندگی مادی و معنوی انسان است؛ زندگی دنیوی انسان را هدایت و هرگونه دنیا‌گریزی را نفی کرده است؛ زیرا هدف اصلی دین، تأمین سعادت

دنیوی و اخروی است و در چگونگی سازماندهی دنیای مردم، نقشی مؤثر و در تأمین حیات معنوی و نجات آخرتی آن‌ها سهم به سزایی دارد». (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص. ۱۷) «از این رهگذر معلوم می‌شود که چرا قرآن کریم بر جامعیت هر کارگزار نسبت به بینش علمی و تخصصی او از یکسو و گرایش عملی و تعهدی وی از سوی دیگر، اصرار دارد و در داستان صدارت و وزارت حضرت یوسف صدیق علیه السلام در تصدّی شئون اقتصادی منطقه وسیع مصر، در دوران خشک‌سالی و تورم اقتصادی، چنین می‌فرماید: «قال اجعلنی علی خزائن الأرض إني حفيظٌ علیهم» (یوسف، ۵۵) یعنی تصدّی کار، نگهداری و تأمین اصول اقتصادی، مرهون تعهد عملی کارگزار است تا چیزی ضایع نشود و نیز مدیون تخصص علمی اوست تا جاهلانه بودجه به هدر نرود». (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص. ۱۶۱)

#### ۸. مروج و منادی ارزش‌های فراگیر، الهی و انسانی

جهانی بودن قرآن مبتنی بر ارزش‌های الهی و اخلاقی و معیارهای عقلانی است. یکتاپرستی و توحید نخستین شرط ورود به جامعه جهانی قرآنی است که نقطه اشتراک همه انسان‌های است که در جامعه قرآنی حضور می‌ورزند. (روم/۳۰) بنابراین جهانی شدن و جهانی بودن قرآن صبغهای الهی دارد و در آن عدل و داد در سراسر هستی گسترش یافته و تشکیل حکومت فراگیر جهانی، دین و آیین واحد جهانی، ملت واحد جهانی، تکامل فکری و رشد آگاهی انسان‌ها، امنیت و صلح جهانی و خشنودی و رضایت جهانی از مشخصه‌های آن است (ادیب، ۱۳۹۲، ص. ۱۹۵-۲۰۹) معنویت‌گرایی و لبریز شدن جامعه از ارزش‌های معنوی و اخلاقی از ویژگی مهم دیگر جهانی بودن قرآن است. بحران معنویت و خلأ معنوی در انسان امروزی موجب شده است که وی به

مصرف‌گرایی روی آورد، زیرا او در درون خود هیچ لنگر و دستاویزی را نمی‌یابد. از این‌رو میل به بیرون و تفریح پیدا نموده تا آن نقص را با مصرف‌گرایی و تفریح برطرف سازد. خلأ بحران معنوی و روحی همچنان در زندگی انسان مدرن باقی می‌ماند و نمی‌تواند آن را پر نماید. (ابراهیمی، ۱۳۸۶، ص. ۹۲-۹۳) در مقابل نظام جهانی قرآن این خلأ را با معنویت پر ساخته و ارتباط با خالق لایزال هستی حقیقتاً آرام‌بخش روح و جان آدمی است. (رعد/ ۲۸)

یکی از ویژگی‌های قرآن که به زیبایی جهانی بودن آن را از آن دریافت نمود، فراگیر بودن قوانین، جامعیت و منطبق بودن با طبع انسانیت آن است. جامعیت قرآن مفهومی فراگیر دارد و همه علوم اجتماعی، سیاسی و تجربی را دربر می‌گیرد؛ به عبارت دیگر قرآن مجید، جهت دهنده تمامی علوم و معارف خلقت جهان و آفرینش آسمان، زمین، انسان و حیوانات و علوم انسانی و تجربی است. تعالیم قرآن با جامعیت خود سعادت و خوشبختی دنیا و آخرت پیروان خود را تضمین نموده است. مفسر و حکیم عصر ما آیت‌الله جوادی آملی در این زمینه جامعیت این کتاب الهی چنین می‌نگارد:

خدای سبحان از جامعیت قرآن نسبت به همه اصول اسلامی به عنوان «تبیان» یاد کرده است. بر این اساس در این کتاب هیچ کمبودی نیست؛ نه کمبود قانون و دستورهای انسانی و نه کمبود شناخت و معارف اسلامی و نه قصور در تبیین آن‌ها؛ یعنی هم از لحاظ محتوا و مضمون، از مطالب بیگانه بی‌نیاز است و هم در تعلیم و تفهیم آن‌ها بیانی رسا و لسانی گویا دارد که از زبان دیگران بی‌نیاز و از قلم بیگانگان مستغنی است که خاصیت «تبیان کل شیء» بودن نیز همین است. (جوادی آملی، ۱۳۸۹، و، ص. ۲۱)

قوانین اسلام ابدی و جاودانه است و از منظر صاحب تفسیر تسنیم، قوانین و

برنامه‌های اسلام شامل این جهان و جهان ابدی و پس از مرگ می‌گردد. ایشان می‌نویسد: «اسلام با ظهور خود هم برای دوران حیات بشر و هم برای پس از مرگ وی قانون‌های اقتصادی آورده است، چون کسی نمی‌تواند داعیه آوردن قانون انسانی داشته باشد؛ ولی برای پس از مرگ او پیامی نداشته باشد. این نشانه جاودانگی اسلام است.» (جوادی آملی، ۱۳۸۸ج، ص. ۱۷، ۴۱۳) ایشان در مورد انسانی بودن قوانین قرآن و رعایت جوانب اعتدال می‌نویسد:

چنان‌که بیان شیوه رفتار با نامسلمانان و حکم به لزوم رعایت قسط و عدل حتی درباره کافران و ملحدان را می‌توان از مؤیدات جاودانگی بودن آن دانست. همان‌طور که در آیه مورد بحث (مائده/ ۳۴) نیز اگر کسی امنیت شخص یا گروهی را که جان و مال و عرضشان محترم است بر هم زند، مفسد فی الارض است؛ خواه آن گروه آسیب‌دیده مسلمان باشند یا نامسلمانی باشند که در پناه دولت اسلامی یا دولتی که دولت اسلامی با آن‌ها پیمان عدم تعرض بسته است زندگی کنند، پس آیه همان‌گونه که عهده‌دار تأمین امنیت مسلمانان است، ضامن تأمین امنیت نامسلمانان مرتبط با حکومت اسلامی نیز هست. تحلیل این آیه، جاودانگی قانون الهی و انسانی بودن آن را می‌نمایاند؛ یعنی هر کس اصول انسانی را حفظ کند، مسلمان باشد یا نامسلمان، خون او محترم است، زیرا خدا به همه انسان‌ها مهربان و نیز پیامبر اکرم ﷺ «رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (انبیاء ۱۰۷) است و کسی که امنیت انسان بیگناه و مصون از تعرض را به خطر افکند، «مفسد فی الارض» شناخته می‌شود. (جوادی آملی، ۱۳۸۸ج، ص. ۲۲، ۳۷۴)

ایشان جاودانگی قرآن و قوانین آن را قابل کهنگی و زمان بردار شدن نمی‌داند و قوانین ثابت قرآن هیچ‌گاه دچار تغیر و کهنگی نگردیده زیرا به فطرت ثابت برمی‌گردد.

ایشان معتقد است که اسلام به عنوان یک نظام باورهای جامع و فراگیر، در واقع دارای مشخصه عمیق از جاودانگی و جهانشمول است و با دقت به این موضوع پرداخته است که جایی برای تفسیر غلط و تردید در مورد اصول و اصول آن باقی نگذارد. در نتیجه، این ادعا که «آموزه‌های اسلام که بیش از هزار و چهارصد سال پیش بیان شده، نتوانسته پاسخگوی نیازهای معاصر بشریت بوده و پیشرفت جهان از طریق اجرای آموزه‌های اسلامی قابل تحقق نیست» اساساً ناقص و فاقد اعتبار است؛ بنابراین ضروری است که در مورد ضرورت و اهمیت حکمرانی اسلامی مشارکت کنیم که اساساً انسان دارای دو بعد کرامت است. یکی در حال ثابت است و متغیر دیگر که منجر به دسته بندی قوانین اسلامی به دو بخش مجزا می شود: آنهایی که تغییر ناپذیر هستند، مبتنی بر فضیلت ثابت، و آنهایی که در معرض تغییر هستند، منعکس کننده جنبه‌های پویا طبیعت انسان و هستی جسمی است. اصول بی ثبات توحید اسلامی و ذات تحول آدمی روح انسان پایه و اساس قوانین پایدار اسلام است، در حالی که مقررات سازگار با ویژگی‌های دائمی کرامت انسانی مطابقت دارد و تعامل بین طبیعت ذاتی و تجسم جسمی فرد را پوشش می دهد. (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص. ۱۹۶)

ایشان قوانین اسلام را که برگرفته از قرآن است، شامل تمام ابعاد وجودی انسان می داند: «اسلام، تنها دینی است که داعیه جاودانگی و جهانی بودن را داشته و با استدلال محکم عقلی و دارا بودن تعالیم آموزنده بشری این امتیاز را به خود اختصاص داده و با برنامه‌های ظریف و دقیق در تمام ابعاد وجودی انسان برای حیات فردی و اجتماعی او نظامی را تدارك دیده و بخش اعظم تعالیم خود را در جنبه اجتماعی نهاد است». (جوادی آملی، ۱۳۹۰، الف، ص. ۱۷)

## نتیجه‌گیری

قرآن به‌عنوان تنها کتاب آسمانی تحریف نیافته از ویژگی‌های چون جاودانگی و جهانی بودن برخوردار است. جاودانگی یعنی فرازمانی و فرامکانی بودن قرآن و عدم تأثیرپذیری از فرهنگ زمانه و اینکه قرآن به زمانی خاص یا ملت یا گروهی ویژه اختصاص ندارد و به فراخنای حیات بشری تا پگاه رستاخیز با تمام اقوام و ملل و زبان‌ها و ملیت‌ها به گفتگو می‌پردازد. مروری بر مفاد متون دین و فرهنگ دینی ما که برگرفته از قرآن است، ما را با این واقعیت انکارناپذیر روبه‌رو می‌سازد که قرآن و دین اسلام جهانی است. قرآن رسالت خود را هدایت بشر در کل جهان می‌داند و مخاطبان پیام‌های وحیانی آن به منطقه و قوم و مردم خاصی محدود نمی‌گردد. مقاله حاضر که بررسی دلائل جهانی بودن قرآن از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی پرداخته بود نشان می‌دهد که از دیدگاه ایشان جهانی‌شدن و جهانی بودن قرآن کریم امر بدیهی است که از آیات قرآن و روایات به‌خوبی این امر قابل اثبات است. ایشان عصمت و تحریف ناپذیری قرآن دلیل مهم جهانی بودن آن می‌داند. تحدی و هم آورد طلبی قرآن و رسالت جهانی قرآن و پیامبر ﷺ از دیگر دلائل جهانی بودن فرهنگ قرآن به شمار می‌آید. ایشان فطرت‌گرایی، ارج نهادن به تعقل و علم، توجه به عدالت و رفتار عادلانه، کرامت الهی انسان و مروج ارزش‌های فراگیر، الهی و انسانی را از دیگر دلائل جهان‌شمولی و جهانی بودن قرآن می‌داند.

## منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابراهیمی دینانی، غلامحسین، (تابستان و پاییز ۱۳۸۰)، «نقش عقل در فرهنگ اسلامی»، پژوهشنامه متین، ش ۱۱ و ۱۲.
۳. ابراهیمی، عبدالجواد، (۱۳۸۶)، اسلام، مدرنیسم و سنت‌گرایی، قم، دارالعلم.
۴. ادیب، مصطفی، (۱۳۹۲)، آفاق جهانی تفکر شیعه، تهران، دانشگاه امام صادق (ع) و دانشگاه عالی دفاع ملی.
۵. استادی، کاظم، (خرداد و تیر ۱۳۹۴)، «کتابشناسی عدم تحریف قرآن» مجله آینه پژوهش، ش ۱۵۲.
۶. ایمان، محمدتقی و کلاته ساداتی، احمد، (زمستان ۱۳۹۰)، «بررسی تطبیقی مسئولیت اجتماعی علم در اسلام و غرب» روش‌شناسی علوم انسانی، ش ۶۹.
۷. آهنگران، محمد رسول، (بهار و تابستان ۱۳۹۵)، «عقلانیت و علم معیار تمایز معنویت در اسلام از معنویت در سایر مکاتب»، پژوهش‌های علم و دین، ش ۱.
۸. پارسانیا، حمید و مصطفی ادیب، (اسفند ۱۳۸۵ و فروردین ۱۳۸۶)، «جهانی‌شدن و ظرفیت‌های معرفتی دین مبین اسلام»، ماهنامه نگرش راهبردی، ش ۷۷ و ۷۸.
۹. جالینوسی، احمد و سارا نجف پور، (بهار و تابستان ۱۳۸۶)، «مفهوم عدالت در اسلام و غرب»، دوفصلنامه دانش سیاسی، ش ۵.
۱۰. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۴)، الف، حماسه و عرفان، تحقیق محمد صفایی، انتشارات اسراء، قم، چاپ هشتم.
۱۱. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۴)، ب، فطرت در قرآن، تحقیق محمدرضا مصطفی پور، انتشارات اسراء، قم، چاپ سوم.
۱۲. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۵)، سرچشمه اندیشه، تحقیق عباس رحیمیان، انتشارات اسراء، قم، چاپ پنجم.
۱۳. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۶)، شریعت در آینه معرفت، تحقیق حمید پارسانیا، انتشارات اسراء، قم.



۱۴. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۸)، الف، *ادب فنای مقربان شرح زیارت جامعه کبیره*، تحقیق محمد صفایی، انتشارات اسراء، قم، چاپ پنجم.
۱۵. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۸)، ب، *اسلام و محیط‌زیست*، تحقیق عباس رحیمیان، انتشارات اسراء، قم، چاپ پنجم.
۱۶. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۸)، ج، *تفسیر تسنیم*، تحقیق علی اسلامی، انتشارات اسراء، قم، چاپ هشتم.
۱۷. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۸)، د، *قرآن در قرآن*، تحقیق محمد محرابی، انتشارات اسراء، قم، چاپ هشتم.
۱۸. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۹)، الف، *اسلام روابط بین‌الملل*، تحقیق سید محمود صادقی، انتشارات اسراء، قم.
۱۹. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۹)، هـ، *قرآن حکیم از منظر امام رضا (ع)*، تحقیق مصطفی خلیلی، انتشارات اسراء، قم، چاپ هفتم.
۲۰. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۹)، ب، *انتظار بشر از دین*، تحقیق محمدرضا مصطفی پور، انتشارات اسراء، قم، چاپ ششم.
۲۱. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۹)، ج، *تفسیر انسان به انسان*، تحقیق محمدحسین الهی زاده، انتشارات اسراء، قم، چاپ پنجم.
۲۲. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۹)، د، *جامعه در قرآن*، تحقیق مصطفی خلیلی، انتشارات اسراء، قم، چاپ سوم.
۲۳. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۹)، و، *همتایی قرآن و اهل بیت (علیهم السلام)*، تحقیق سید محمود صادقی، انتشارات اسراء، قم.
۲۴. \_\_\_\_\_، (۱۳۹۰)، الف، *ادب قضا در اسلام*، تحقیق مصطفی خلیلی، انتشارات اسراء، قم.
۲۵. \_\_\_\_\_، (۱۳۹۰)، ب، *تسنیم: تفسیر قرآن کریم*، تحقیق احمد قدسی، روح‌الله رزقی و دیگران، انتشارات اسراء، قم.
۲۶. جواهری، سید محمدحسن، (تابستان ۱۳۹۵)، «واکاوی ملاک تحدی در قرآن و نقد منطق تنزلی»، *پژوهش‌های قرآنی*، ش ۲.

۲۷. حاجتی، میر احمد رضا، (۱۳۸۲)، عصر امام خمینی (ره)، قم، بوستان کتاب.
۲۸. حاجی حیدر، حمید، (پاییز و زمستان ۱۳۸۸)، «بررسی جامع مفهوم عدالت از دیدگاه اسلام»، معرفت سیاسی، سال اول، ش ۲.
۲۹. مظفری، آیت، (بهار و تابستان ۱۳۹۰)، «تکریم انسان از منظر اسلام و لیبرالیسم»، مجله انسان پژوهی، دوره ۸، ش ۲۵.
۳۰. نکوئی سامانی، مهدی، (دی ۱۳۸۷)، «اسلام و جهانی شدن؛ تعامل یا تقابل؟»، مجله علمی-ترویجی معرفت، ش ۱۳۳.

